

POHLADY OD NOVOVEKEJ FILOZOFIE

M. ZIGO: Pohľady do novovekej filozofie. Pravda, Bratislava 1987, 283 s.

Tak nazval prof. Milan Zigo svoju knihu, ktorá vyšla minulého roku v nakladateľstve Pravda v Bratislave. Nejde tu teda o dejiny novovekej filozofie, ale len o sondy do nich, o pohľady do myslenia niektorých filozofických osobností. Ich defilé zahŕňa Mikuláš Kuzánsky a završuje Diderot, medzi nimi sa stretávame s Kopernikom, Pascalom, Spinozom, Leibnizom, Voltairom, La Mettrie, Holbachom a D'Alembertom.

Prečo sa autor zamerá práve na týchto mysliteľov?

Hovorí o tom hneď v prvých riadkoch knihy. Napísal veľa úvodných štúdií k prekladom filozofických diel do slovenčiny, jubilejných článkov, recenzií, glos a pod. a zistil, že keby urobil výber z nich, upravil a spojil ich do určitého celku, stálo by zato vydať ich knižne. Tak vznikla táto práca, a preto sa v nej stretávame s uvedenými autormi. Musíme konštatovať, že — aspoň pokiaľ sme mali možnosť porovnávať — prof. Zigo neprevzal do *Rozhľadov* pôvodné štúdie bezo zmeny, ale ich vskutku upravil.

O aký celok mu išlo?

V záverečnej kapitole *Marginálne k obsahu a metóde* hovorí o viacerých myšlienkových líniiach novovekých dejín buržoáznej filozofie, ktoré sleduje prostredníctvom uvedených osobností. „Sledujeme... formovanie sa novovekej filozofie v jej konfrontácii s *dominantami* minulého a budúceho myslenia, totiž s teológiou a formujúcou sa novovekou vedou“ (s. 275). Táto tendencia práce napadne čitateľa už zo zoradenia skúmaných autorov. S

teológiou sa stretneme pri každom z nich, lebo všetci, aj idealisti, sa museli s touto hlavnou poručníčkou dovtedajšieho myslenia vyrovnáť. Pokiaľ ide o vedu, ktorá mala byť oporou filozofie v budúcnosti, tá sa ešte len rodila, u Kopernika to bola astronómia, ktorú v novovekej podobe sám založil, u Leibniza fyzika, no u La Mettrieho, Holbacha a Diderota už aj mnohé iné, ale predovšetkým biologické vedy.

Prof. Zigo však nechce sledovať vývojové filiácie len medzi filozofiou, teológiou a vedou, ale aj v samej filozofii, čo sa tiež dá čiastočne vyčítať zo zoradenia autorov. Pridržiavajúc sa Leninovej myšlienky o kruhoch vo filozofii, chce sa zamerať na určitú cyklickosť vo filozofických názoroch, pričom mu nejde o „triadický schématicizmus hegelovskej negácie negácie“ (s. 279). Hegel si totiž zakladal na tom, že je špekulatívny filozof, triády v jeho *Dejinách filozofie* sú násilné a ako je známe, keď to inak nešlo, poprehadzoval aj chronologické poradie autorov, aby mu zapadli do schémy. V dejinách filozofie nájdeme málo príkladov na čisté hegelovské triády. Skutočnosť je oveľa pesterjšia, čo prof. Zigo vystihuje, keď hovorí: „Myšlienka — veď je to živý, veľmi živý útvar — sa krúti, zviňa, zmieta, raz vystrelí vpred a vzápätí si hryzie vlastný chvost, túži sa osamostatniť a nemenej túži splynúť s celkom, nadchýňa sa sama sebou a o chvíľu sa sama k sebe nehlási, ba sama seba sa protiví... Skrátka je nepokojná“ (s. 279).

Taký je skutočný, živý, nešpekulatívne dialektický tep myšlienky —

každej podnetnej myšlienky, aj filozofickej, ktorá sa môže túlať dejinami, rozpracovávať a ujasňovať stá, ba tisícročia. Prof. Zigo plasticky zachytil tento tep aj vďaka tomu, že sledoval široký kontext sociálno-ideových podmienok — situácií, ako hovorí — v ktorých a z ktorých filozofické myšlienky žili. Sem patrí aj „biografický komponent“, ktorý si autor vytýčuje ako ďalší cieľ práce. Nesplnil ho vždy: u Koperníka, Spinozu, Leibniza chýba, hoci každý z nich je včlenený do širšej klímy.

Onú cyklickosť chce autor skúmať na raste dialektického pozadia v novovekej filozofii, predovšetkým na idei celostnosti, ktorá sa svojrázne prejavuje od Kuzánskeho po Diderota. Logicky s tým súvisí „historická retrospektíva“ pri skúmaní, t. j. udržiavanie myšlienkového kontinuity, hľadanie zárodkov neskorších myšlienok v predchádzajúcich. A súvisí s tým aj štúdium „jemnej štruktúry typov racionality“, ktoré reprezentovali títo autori.

A keďže práca sa končí mechanistickým materializmom, ktorý sa bežne hodnotí ako metafyzický, autor si predsavzal ukázať, že tento materializmus nebol len taký, najmä nie Diderotov, a to vďaka ich rozsiahlym prírodovedným znalostiam. „Štúdiami v tomto zväzku chceme, jednoducho povedané, naznačiť, že napriek všetkým nedostatkom ... mechanistický materializmus, nie je slepou uličkou vývinu novej filozofie. Naopak, hoci nedláždenými cestami a na niektorých miestach aj veľmi klukatými chodníkmi smeruje k istému cieľu, k dialektickému materializmu“ (s. 277).

Ako vidíme, autor zdvihol latku náročnosti na seba samého hodne vysoko, čo je, prirodzene, len žiadúce a nám prichodí zamyslieť sa nad tým, ako ju preskočil. Pokiaľ nehľadíme na celok, ale len na jednotlivé štúdie, so-tva im možno niečo podstatné vytk-

núť, hoci kto hľadá, ten nájde. Prof. Zigo je erudovaný historik filozofie, vždy dobre oboznámený s materiálom, o ktorom píše, má plastický, diferencovaný a široký záber pohľadu naň, vie ho marxisticky nastoliť i zhodnotiť a navyše píše literárne hodnotným, esejistickým štýlom, čo všetko čitateľa často upúta viac než sám autor, o ktorom je reč. Teraz však nejde o jednotlivé štúdie, ale o celok, ktorý majú vytvárať a ktorý má dosiahnuť vytýčené ciele. A tu sa nám vynára otázka, či špecifické zameranie každej štúdie, venovanej pôvodne inému účelu, je natoľko potlačené, teda či pôvodná štúdia je natoľko skorigovaná, doplnená a prepracovaná, aby vystupovala ako nerušiaci časť nového celku a spĺňala požiadavky, ktoré na ňu kladie sám autor. Máme dojem, že tento zámer nie je v práci vždy dôsledne prevedený.

Určite v pohľadoch sa stretávame so všetkými zámermi autora. Podľa nás ich však nesleduje dôsledne a nedotahuje ich. O dialektike nehovorí u každého autora, a to ani explicitne, ani implicitne, taktiež ani o idei celostnosti, nepoukazuje vždy na to, aký typ racionality ten-ktorý autor reprezentuje, nie je vždy dobre vystopovateľná cyklickosť myšlienok jednotlivých autorov. Stane sa, že výklad autora uviazne v analýze práce, k prekladu ktorej bola príslušná štúdia pôvodne písaná, no ktorá je v novom kontexte podružná. Je však možné, že uvedené zámery sa v práci všetky realizujú a že prof. Zigo sa spoľahol na to, že čitateľ ich odhalí sám, ako je to vo zvyku u autorov, ktorí nepodávajú všetko polopatisticky a ku ktorým patrí aj on, no predsa si myslíme, že v tomto prípade mal byť v záujme dobrého porozumenia svojej práci explicitnejší. Alebo nebolo autorovým zámerom sledovať v každej štúdii všetko? Potom by sme mali v rukách len zborník voľne spojených štúdií.

V ďalšom sa v krátkosti zamyslíme nad niektorými štúdiami práce i nad ich celkom. Je len samozrejmé, že poukážeme predovšetkým na ich kлады, ktorých vidíme oveľa viac než záporov.

Vstupnú bránu tvorí Kuzánsky, mimoriadne zaujímavá a zložitá osobnosť. Bol teológom, filozofom-panteistom, idealistickým dialektikom a protischolastickým mysliteľom, ktorý sa sám usiloval o záchranu teológie, ale na takej úrovni, že bola v nejednej súvislosti kacírka a mnohými svojimi konzekvenciami negovala seba samu. O to hodnotnejšia bola jeho filozofia. Prof. Zigo vystíhol črty, ktorými tento autor negoval súčasnosť a pripravoval budúcnosť. Kuzánsky zrazu pred nami vystupuje v novom háve. Nepokladal pravdu za danú, nenachádzal ju ani vo Filozofovi (Aristotelovi), ani v zjavní (aspoň nie hotovú), ale ju hľadal sám, a to len jednu a nie dve, ako to bolo v renesancii zvykom, stotožnil boha s bytím, so svetom a videl ho takto nielen v duchu, ale aj v prírode, v hmote, netvrdil, že boha pozná lepšie ako čokoľvek iné, ale hlásal, že ho vôbec nepozná, bol monista, ktorý neoddeľoval dualisticky ducha a hmotu, podľa ktorého bytie bolo nekonečné, čiže nepotrebovalo byť stvorené, v ktorom sa nerobil aristotelovsko-scholastický priepasť, takmer zase dualistický rozdiel medzi sublunárnou a supralunárnou sférou, v ktorom Zem nemohla byť stredom sveta, lebo nekonečno nemá stred, navyše Zem sa aj pohybuje, lebo „nič stále, nehybné v skutočnosti nejestvuje“ (s. 34) atď. — teda všetko to myšlienky, ktoré zapadli do úrodnej pôdy budúcnosti.

Kuzánsky bol však dialektikom a táto črta jeho myslenia upútava autora najviac. Objavuje sa u neho „myšlienka jednoty [totožnosti či splyvania] najväčšieho s najmenším, maxima s minimom a od toho odvodené

tvrdenie o dialektickej spätosti konečného a nekonečného, celku a časti, jedného a mnohého, ba i procesov, ktoré sa v rámci Jedného realizujú: zostupu a vzostupu, odvíjania a zavíjania sa“ (s. 20). Kuzánsky rozmýšľa v paradoxoch, a to natoľko, že občas nevie skutočnosť ani zachytiť, charakterizuje ju, ale zároveň vie, že aj nie je taká, ale onaká, opačná. Čosi z toho prezrádza už názov jeho hlavného diela *O učenej nevedomosti*. Tu už prechádza do mystiky a autor „vyhmatáva“ aj zdroje, z ktorých čerpal: novoplatonizmus (konkrétne Plotinos), Scotus-Eriugena, Majster Eckhart, Dionýzios Areopagita.

Škoda, že prof. Zigo si v tejto súvislosti nevšimol Kuzánskeho tzv. negatívnu teológiu, ku ktorej sa tento mysliteľ práve v diele *O učenej nevedomosti* otvorene hlási. Bola by mu veľa prezradila o jednom zo zdrojov jeho dialektiky. Kuzánsky totiž odsudzoval bežnú, scholastickú, tzv. pozitívnu teológiu, ktorú nazýval aj modlárstvom, pretože boha určovala len pozitívne, vlastnosťami tvorstva. To vraj nestačí, tak ako nestačia negácie týchto vlastností, lebo boh je nad tým všetkým, je nevysloviteľnou a nepochopiteľnou jednotou, jednoduchosťou atď. Zároveň je však aj týmto všetkým, je dobrý i nie dobrý, fakticky naddobrý, nadpravdivý, nadcnostný, nadpochopiteľný, nadvysloviteľný. Je jednotou protikladov, ktoré sú samy osebe svojimi protikladmi, lebo všetko je vo všetkom.

Tu je jeden zo zdrojov Kuzánskeho dialektiky a novovekej idealistickej dialektiky vôbec.

Prof. Zigo vyhmatáva aj obmedzenosť tejto dialektiky: medzi jedným a mnohým, podstatou a javom niet u Kuzánskeho prechodov, lebo sú postavené do absolútneho protikladu. To je „iba imitácia dialektiky“ (s. 28). Podľa nás sú to zvyšky dualizmu v mo-

nizme a stretávame sa s nimi aj neskôr, napríklad u Spinozu.

Ak Kuzánsky nebol prírodovedcom a ani sa o modernú prírodovedu nemohol oprieť (hoci geniálne predvídalo to, čo hlásal Koperník, ba aj Bruno), tak Koperník, naopak, založil modernú prírodovedu a nebol filozofom, pričom jeho názory mali ďalekosiahle svetonázorové, predovšetkým protiteologické, ideologické a filozofické dôsledky. Prof. Zigo na ne poukazuje, hoci trochu nesystematicky, lebo v tejto štúdií sa v ňom už nezaprel graduovaný fyzik, ktorý má často väčšie slovo než filozof. Môžeme ich zhrnúť asi takto: Koperník „zbaviac Zem privilegovaného miesta vo vesmíre, zbavil človeka apriórneho postavenia koruny tvorstva“ (s. 66—67); otriasol vierou v neomylnosť biblie a autoritatívnym postavením cirkvi — vieroučným i spoločenským — o ňu sa opierajúcim; v spore medzi vierou a rozumom posilnil rozum; zároveň otriasol vierou v staré geocentrické autority, no i autoritou tzv. zdravého rozumu a scholastickou naivnorealistickou vierou v zmysly. (Galilei už nebol naivný realista a ešte v tom istom storočí sa Locke pokúsil založiť teóriu poznania, hlavnú novovekú filozofickú disciplínu.)

Ak prof. Zigo aspoň niekoľkými slovami poukázal na to, že Koperníkom sa začína vytvárať nový typ racionality, mešpekulatívnej, opierajúcej sa o vedecké postupy, chýba nám tu sledovanie nite rozvoja dialektiky, sľubne vzniknutej u Kuzánskeho, poukázanie na ideu celostnosti u Koperníka a na iné ciele knihy.

Cesta viedla autora ďalej k Pascalovi, tejto mnohoznačnej a rozpornej osobnosti pozerajúcej sa dopredu i dozadu, chápujúcej a cítiacej aj rozpory svojej doby, ktoré sa ešte len rodili, a to predovšetkým ako protiklady rozumu a citu, vedy, filozofie a náboženstva, a rozsudzujúcej ich v prospech

náboženstva, predvídajúcej budúce spoločenské i duchovné krízy — prof. Zigo v ňom oprávnene vidí jedného z iniciátorov existencializmu 20. stor. — vyvolané vedou a prepiatým racionalizmom. Hoci bol filozofom proti svojej vôli, obrátil sa proti filozofii a dožadoval sa „Boha Abraháma, Boha Izáka, Boha Jakuba, nie filozofov a učencov“, hoci jeho boh bol strašidelný a jeho náboženstvo asketické a často temné, vedel sa práve v mene žitého náboženstva obrátiť proti jezuitskej kazuistike a špekulácii, čím zase podporil pokrokové trendy vo vtedajšej francúzskej a európskej spoločnosti.

Myslíme, že prof. Zigovi sa veľmi dobre podarilo rozohrať celú vnútornú dialektiku tohto mysliteľa a čítanie jeho štúdie je také príťažlivé ako čítanie Pascalových *Provinciálok*, ku ktorým bola pôvodne písaná ako úvod. Žiaľ, keď sa Pascala do súvislosti sa autormi, medzi ktorými tu vystupuje.

A stojíme pred Spinozom, tiež zložitou osobnosťou, ktorú však prof. Zigo už tak šťastne nevystihol ako Pascala. Ide predovšetkým o Spinozov „materializmus“. Prof. Zigo sa síce vyvaroval tohto u marxistických historikov filozofie dosť častého hodnotenia Spinozu, no predsa je len toho názoru, že u Spinozu sa prejavujú nielen materialistické tendencie, ale dokonca aj „zjavný príklon k materializmu“ (s. 102). Argumenty, ktorými to dokladá, nie sú však presvedčivé. Ak je pravdou, že Spinozov systém je naturalistický panteizmus, neznamená to jeho „najvyhranenejšiu materialistickú tendenciu“ (s. 100), lebo — ako prof. Zigo dobre vie — u Spinozu príroda nie je len hmotou, ale rovnako aj duchom a rovnako aj všetkými ostatnými nekonečne mnohými atribútmi substancie. Ťažko pochopíme taký logický skok, ako je medzi vetami: „Myslenie je síce zásadne rozdielne od rozpriestranosti, no v substancii jedno s druhým splyva. Voči substancii je

teda myslenie ako jej vlastnosť druhotné, nestráca však svoju špecifickosť“ (s. 103). Prečo je druhotné, keď všetky atribúty sú celkom rovnocenné? Na dôkaz toho, že Spinozu možno „ľahko čítať ako materialistu“ (s. 101), uvádza prof. Zigo citát z *Etiky*, že „boh je vec rozpriestranená“. Ale Spinoza hovorí na tej istej strane [Etika, s. 104] aj to, že „boh je vec mysliača“ a ešte predtým (s. 103) to zdôrazňuje kurzívou. Sotva tiež možno povedať, že substancia je oduchovnená (s. 104), lebo je rovnako aj ohmotnená.

Myslíme, že Spinoza nebol ani materialista, ani idealista a že sa pokúšal o tretiu cestu vo filozofii. Nič na tom nemení fakt, že z neho vyšli rovnako materialisti ako idealisti.

Inak možno len súhlasiť s názorom prof. Zigo, že v myšlienke Spinozovej substancie ako v jednote protikladných atribútov ducha a hmoty je obsiahnutá geniálna dialektická idea, ktorá sa však ruší tým, že tieto atribúty na seba nepôsobia, ďalej s názorom, že Spinozom odstránený Descartov dualizmus substancií sa vracia v dualizme Spinozových telesných a duchovných modov atď.

Ak sa Spinoza síce inšpiroval prírodnými vedami, no sám na ne nevlýval — prof. Zigo poukazuje na jeho zaujímavý, aj keď len filozofický vplyv na Einsteina — hoci vplýval na neskoršie spoločenské vedy, na psychológiu, biblistiku — na čo prof. Zigo tiež poukazuje — jeho nasledovník a protivník, hoci aj žiak Leibniz, bol polyhistor s takým širokým vedeckým záberom ako už málokto po ňom. Prof. Zigo sa však zameriaval len na úzku výseč jeho myslenia, na súvislosť medzi jeho fyzikou a metafyzikou. Presvedčivo ukazuje, prečo Leibniz neprijal Descartov názor o rozpriestranosti ako podstate hmoty a prečo substanciu — monádu — charakterizoval ako nerozpriestranenú, a teda duchovnú silu. Keďže existuje aj prázdny priestor,

„bolo treba hľadať vlastnosť, ktorá by nebola čisto priestorová, a tú našiel Leibniz v aktivite fyzikálnych objektov, v ich dynamických vlastnostiach. Predovšetkým to bola zotrvačnosť týchto objektov, t. j. aktivita, prejavujúca sa odporom voči zmene stavu“ (s. 138). Monáda je metafyzická, a nie fyzikálna veličina a takto vlastne Leibnizovu fyziku determinovala jeho filozofia.

Prof. Zigo, ktorý sa ani v tejto štúdii nezaprel aj ako fyzik, si aspoň čiastočne všima Leibnizovu dialektiku a jej sprostredkovaný vplyv na marxizmus — „dynamika prírody sa začína odporom telesa voči zmene pohybu“ (s. 138). Tento aspekt nezanedbal už ani u Spinozu, ktorého sprostredkovaný vplyv na marxizmus bol bohatší (s. 112). Je zaujímavé, že, ako hovorí prof. Zigo, idealista Leibniz vplýval svojimi dialektickými myšlienkami aj na francúzskych osvietených materialistov La Mettrieho a Diderota. Tak „dochádza v myslení materialistov 18. storočia... nie síce k spojeniu, ale iba k sporadickej, útržkovitej, nesystematickej súčinnosti materializmu a dialektiky...“ (s. 142). Musíme však konštatovať, že prof. Zigo toto tvrdenie konkretizoval len v prípade Diderotom (s. 253—254).

Takto sa prenášame na francúzsku pôdu, na ktorej už zotrváme do konca knihy — na „domácu“ pôdu nášho autora, ktorej venoval šesť štúdií svojej knihy. Dostávame sa do predrevolučného Francúzska, v ktorom sa osobitne vyhrocujú protiklady medzi starým a novým, kde nová filozofia získava ostrý sociálny náboj, kde sa od Pascalovej kritiky jezuitov prechádza ku kritike celej cirkvi a s ňou spojeného štátu, kde sa od bojovného deizmu postupuje k ešte bojovnejšiemu mechanistickému materializmu.

Deizmus reprezentuje predovšetkým Voltaire, spisovateľ, nedostihnuteľný satirik, ironik, kritik cirkvi, ale aj filozof, objaviteľ anglického empi-

rizmu pre Francúzov, kritik metafyziky, ale aj agnostik, na čo všetko poukazuje prof. Zigo v brilantnej štúdií o ňom.

Plejádu materialistov zahajuje lekár a filozof La Mettrie, „enfant terrible“ vtedajšej francúzskej filozofie, ktorý popudzoval aj Diderota, nehovoriac o zástupe menších a ešte menších autorov. Prof. Zigo výstižne poukazuje na jeho hlavnú filozofickú snahu organicky začleniť človeka do prírody, do živočíšnej ríše ako jej vyvrcholenie, poukázať na to, že jeho duša je hmotná, že súvisí s fyzickými procesmi, závisí od nich, a zrušíť rozdiel medzi zmyslovou a rozumovou dušou. Poslednú totiž idealisti pokladali oddávna za časť božskej duše, božského rozumu. Je pochopiteľné, že La Mettrie potom nepokladá za podstatnú vlastnosť hmoty len descartovskú rozpriestranosť, ale aj pohyb a citlivosť. Táto citlivosť bola novým prvkom v materialistickom myslení a bude sa u neskorších materialistov chápať diferencovanejšie.

Aj keď v štúdií nie je reč o La Mettrieho dialektike alebo jej elementoch, môžeme ich v nej nájsť: je to pohyb všetkej hmoty, a veľmi konkrétne dokázaná súvislosť živej hmoty s neživou a človeka s celou živočíšnou ríšou.

Na veľkolepý mechanisticko-materialistický pokus o vysvetlenie prírody z nej samej sa podujal aj Holbach, autor *Systému prírody*, ale aj „osobný nepriateľ boha“, ktorý napísal množstvo anonymných prác proti náboženstvu a cirkvi. Prof. Zigo venuje hodne pozornosti práve tomuto Holbachovmu ateizmu, a hoci konštatuje, že francúzski osvietení materialisti, najmä Holbach, reprezentujú novú etapu filozofického ateizmu, a to pre jeho spätosť s ich materializmom, zároveň práve na Holbachovi poukazuje na celú jeho obmedzenosť, keďže ako osvietenec videl podstatu

náboženstva v strachu, nevedomosti, nevzdelanosti, udržiavanej aj kňazmi a liečiteľnej len vzdelanosťou a materialistickou filozofiou.

Je škoda, že prof. Zigo na úkor tejto analýzy — konkrétne Holbachovej *Vreckovej teológie* — pretrhol svoj výklad o rozvoji mechanistického materializmu, tak sľubne začatý u La Mettrieho, a Holbachovmu *Systému prírody*, tejto „biblii materializmu“, venoval len sekundárnu pozornosť. Pri jeho schopnosti vyhmatať to podstatné, bol by čitateľ získal veľmi plastický obraz o prednostiach a nedostatkoch tohto typu materializmu.

Čo sa však nestalo pri Holbachovi, to sa stalo pri Diderotovi, kde sa pretrhnutá niť nadviazala a kde sa už poukazuje aj na to, čím tento autor „tĺkol do mreží“ (s. 276), t. j. usiloval sa prekonať väzenie mechanického materializmu, ktoré sám pomáhal vybudovať a dobudovať. „Tušenie neúplnosti a nedostatkov súdobého materializmu je závažnou črtou jeho myslenia a zároveň zdrojom jeho skeptických výrokov“ (s. 263). Prof. Zigo pokladá za hlavné črty Diderotovej filozofie uznanie jednoty hmoty a pohybu, prechod hmoty z pasívneho do aktívneho stavu — dvojakú citlivosť: pasívnu a aktívnu — teda k životu, od života k mysleniu, od neho k spoločenskému životu, odmietanie účelových príčin, problematizovanie redukcionistických predstáv o človeku (u Helvétia), čiže uznávanie špecifickosti morálnej stránky človeka na rozdiel od fyzickej atď. A napokon dialektika, ktorej sa Diderot učil u Spinozu (dialektika jednoty) a Leibniza (dialektika mnohosti).

Koniec dobrý, všetko dobré! Pohľady do novovekej filozofie prof. Ziga si zaslúžia osobitnú pozornosť našich historikov filozofie, a to po vecnej i formálnej stránke. Nie je v nich hodnotné len to, o čom píš, ale aj ako o tom píš. Prof. Zigo sa zbavil

všetkých nešvárov starej marxistickej filozofickej historiografie, ako ekonomizmu, sociologizmu, schématicizmu a iných a ukázal že možno písať mar-

xisticky hlboko a pútavo. Prajeme jeho kniže šťastlivú cestu do myslí a sŕdc čitateľov.

Teodor Münz

FANTÁZIA AKO OBJEKT SKÚMANIA

J. VIEWEGH: Fantázia. Rozpravy ČSAV, Academia, Praha 1986, 99 s.

Obrazotvornosť, fantázia predstavovala od začiatku dôležitú súčasť každej ľudskej činnosti: predmetno-pretvárajúcej, prakticky duchovnej i duchovnej. Rozvinutie momentu obrazotvornosti vnútri rôznych druhov činnosti viedlo v histórii postupne k relatívnemu osamostatneniu špecifického typu činnosti, k umeleckému a vedeckému spôsobu zmocňovania sa sveta, v ktorých fantázia nadobudla najväčší význam a ktoré zároveň predstavujú jej najrozvinutejšiu formu.

Fenoméni fantázie ako imanentnej zložky ľudského bytia priťahoval zasluženú pozornosť jednotlivých vedných disciplín už oddávna, často však sa jeho podstata i funkcia vysvetľovali nesprávne, zredukované len na niektoré aspekty.

Stručný prehľad o historickom chápaní fantázie, kritiku jednostranných a zúžených interpretácií ako aj pokus o komplexné, dialektické riešenie problému prináša zaujímavá teoretická štúdia J. Viewegha, ktorá vyšla v spoločenskovednom rade v rámci Rozprav ČSAV. Aj keď dominantným ostáva v nej prístup psychologický, štúdia obsahuje niektoré závažné podnety záročné aj vo filozofických skúmaníach danej problematiky.

Autor buduje svoju koncepciu fantázie na dvoch základných tézach: fantáziu je v súlade s prvou nevyhnutné pokladať za osobnostnú funkciu, za psychickú aktivitu podmienenú a riadenú „individuom ako bytosťou, ktorá s plnou uvedomelosťou rozlišuje se-

ba ako svojbytný subjekt od okolitého prírodného a spoločenského prostredia ako objektu“, jednak — v súlade s druhou — pokladá fantáziu za jeden z dôsledkov subjekt-objektového vzťahu, „vyjadrujúci zvláštny druh presahu človeka do objektívnej reality“ (s. 5).

Viewegh správne ukazuje, že na fantáziu nemožno nazerať len z hľadiska individuálneho vedomia a potrebné je rozšíriť ho na hľadisko spoločenského vedomia. Nazdávam sa, že v danej súvislosti by bolo vhodné zdôrazniť ešte aj praktický moment historickej genézy fantázie, objasniť jej pôvod, ale i funkcie v kontexte vyvíjajúcej sa spoločenskej predmetno-pretvárajúcej činnosti. Práve zohľadnením tohto momentu by sa ešte viac posilnila autorova argumentácia v prospech prekonania zúžených chápaní fantázie (predovšetkým kognitivistických) a v prospech jej komplexnejšieho chápania ako univerzálnej zložky, vlastností ľudskej osobnosti.

Po krátkom prehľade najpozoruhodnejších názorov na fantáziu v histórii európskej vedy sa v práci kriticky hodnotí epifenomenálne chápanie fantázie späté svojimi koreňmi s asociačnou psychológiou. Možno súhlasiť s autorom v kritike redukcionistického prístupu k fantázii, k zúžovaniu jej funkcií len na oblasť poznávacích procesov a aj s požiadavkou chápať daný fenomén nie v izolácii, ale v širšom kontexte „s celým psy-